

Abordarea prin competențe a formării universitare: probleme, soluții, perspective

Г.С. СКОВОРОДА І Л.М. ТОЛСТОЙ (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

Людмила КРУГЛІЙ, Бельцький державний університет ім. А. Руссо, Республіка Молдова, м. Бельці

Rezumat: Autoarea pune în evidență interesul scriitorului rus L. Tolstoi față de concepția filosofică a filosofului ucrainean Gr. Skovoroda. Sînt analizate relațiile tipologice dintre concepția despre lume a lui L. Tolstoi și Gr. Skovoroda.

Cuvinte-cheie: *gînditor ucrainean, integritate, unitate armonioasă dintre cuvînt și acțiune, criza morală a lui L. Tolstoi, patosul căutărilor, moștenire spirituală.*

Abstract: The author puts into evidence the interest of the Russian writer L. Tolstoy towards the philosophical concept of the Ukrainian philosopher Gr. Skovoroda. Typological relations between L. Tolstoy's and Gr. Skovoroda's concept of the world have been analyzed.

Keywords: *Ukrainian thinker, integrity, harmonious unity between word and action, L. Tolstoy's moral crisis, pathos of the quest, spiritual heritage.*

Як стверджують дослідники творчої спадщини Г.С.Сковороди (Барабаш Ю.Я., Лошиц Ю.М., Табачников І.А.) Сковорода не дуже цікавився тим, як розвивається сучасна йому філософська та і літературна думка. Сучасник багатьох видатних умів 18 ст., він практично ні на кого не посилався, нікого не цитував. Як мислитель Сковорода перш за все звернений до давніх авторів і джерел, йому досить спілкування з ними, з самим собою, з найближчим оточенням, з людьми, з якими він зустрічався в своїх мандрах. Його менш за все хвилювало, який резонанс його творів за межами цього оточення; про думку про нього нащадків він не замислювався. Свої рукописи він носив з собою в похідній торбинці, або віддавав на збереження Я.Правицькому, або дарував друзям. Не залишалось намірів Сковороди віддати свої твори до друку. Мабуть, це зовсім його не турбувало.

Повноцінне життя спадщини Сковороди почалась тільки в наступних століттях, коли поступово усвідомлювалась його значення і місце в історії не тільки вітчизняної літератури і філософської думки. В наш час стає очевидним, наскільки органічно вписаний Сковорода в інтелектуальний контекст своєї епохи і як в далеке майбутнє простягаються від нього нитки духовної спадщини. З'явилась можливість, більш того, необхідність прослідкувати далекі паралелі.

В листопаді 1910 року в свідомості співвітчизників поруч з могутньою фігурою Л.М.Толстого виникає з глибин історії образ іншої легендарної особистості. 30/XI-1910 газета «Русское слово» надрукувала статтю белетриста і критика А.Ізмайлова «Две легенды» (Лев Толстой и Григорий Сковорода).

Ал.Ал.Ізмайлов згадує, яким жвавим ставав Лев Миколаєвич, коли якийсь в розмові згадали ім'я Сковороди.

«Ах, вы знаете Сковороду!, - нежно и радостно сказал он, как в беседе с незнакомым человеком говорит человек о третьем, обоим знакомом и любимом... Вообще же его забыли, и так немногие знают. А какое удивительное лицо! – И он продолжал с той же нежностью: - Многое из его мировоззрения мне так удивительно близко! Я недавно только ещё раз перечитал его. Мне хочется о нём писать. И я это сделаю».

Коментуючи ці слова Л.М.Толстого, А.Ізмайлов пише: «Он особенно внимательно присматривался к статьям и страничкам Толстого. Чуть ли даже он не сказал тогда, что у него уже начата работа, сделаны наброски. Но, кажется, я не ошибаюсь, статьи этой не появилось».

Такої публікації дійсно не було. Але між іншим свій намір Толстой здійснив. 22/V-1907 року він записує в щоденнику: «Написал вчера о Сковороде». В той же день в «Карманном ежедневнике» на 1907 рік: «Писал Сковороду. Очень хорошо». Останні слова звичайно не означають самоощітку, вони відносяться до того, що Толстому стало відомо про Сковороду в процесі роботи. Це підтверджується записом, зробленим в тому же «Карманном ежедневнике» 23/V-1907 р. «Читал Сковороду. Прекрасно». Але читав Толстой не самого Сковороду, а нарис М.Гусева «Народный украинский мудрец Григорий Саввич Сковорода», який незадовго до того вийшов в світ. Лише через 2 дні Дм. Маковецький від імені Л.М.Толстого звертається до Гусева с проханням прислати додатково «все материалы, какие имеются о Сковороде». Збірку творів філософа під редакцією Д.Багалея Толстой одержав на початку травня.

Толстой був під сильним враженням від того, що він дізнався про українського мислителя. Нарис Гусева Толстой студював дуже уважно, про що свідчить багато поміток на екземплярі, який зберігся. Толстой захопився книжкою творів Сковороди, був полонений особистістю філософа, його життям та вченням. Саме вони дали імпульс для написання адресованого дітям оповідання, яке він включив в запланований їм «Детский круг чтения» (але цей план не здійснився за життя письменника). Цикл оповідань для дітей не був опублікований.

Включення оповідання про Сковороду в «Детский круг чтения» не було випадковим. Як педагог Толстой не просто вчив дітей грамоті, а вчив перш за все добру, справедливості, правді, любові до людей, осягнення смислу, цілей життя так, як їх сам розумів. Його уроки були уроками моралі. Саме тому Толстой відчував необхідність в високих моральних зразках; в гідних наслідування прикладах життєвої поведінки, які були повчальними і привабливими. Такий приклад він побачив у Сковороді, в його вченні про те як підкорити своє життя голосу розуму і совісті, причому це був приклад не літературний, вигаданий, а взятий з реальної дійсності, і саме тому особливо привабливий.

Оповідання Л.Толстого «Г.С.Сковорода» - це стислий переказ книжки Гусєва. Толстой не приховував що користувався цим першоджерелом. Свій текст Л.Толстой чергує з уривками з книги М.Гусєва, редагуючи їх в деяких випадках. Наприклад, цитується місце, де йде мова про принципову різницю між тим, що прищеплювали своїм учням наставники-монахи і тим, чому вчив їх Сковорода. До гусєвської цитати Толстой додає від себе: «Сковорода учил, что святость жизни только в делах».

Толстой був вражений цілісністю натури філософа, гармонійною єдністю слова і діла, думки і вчинків, умінням жити, як вчили, а учти тому, як сам живеш. Проповідуя помірковість, Сковорода завжди задовольнявся малим, уникав життєвих благ ситості, світської мішури. Він вчив зневажати багатство, не мав нічого, крім книжок і самого необхідного, бездомним блукав з посохом в руці, жебрацькою торбою за плечима. Оспіваючи вольність, Сковорода вільний був від тяжких тенет власності, кар'єри, станових забобонів, марновірства, диктанту рутинного середовища.

Толстой дізнався про Сковороду в важкий час внутрішньої кризи, коли болісний душевний розлад, невідповідність між звичним побутом і тим моральним імперативом, який він прийняв для себе (і проповідував для інших) стали дійсно нестерпними. Дозрівала думка про відхід.

В цей час Толстой проявляє загострений інтерес до тих історичних осіб і сучасників, котрі знайшли в собі сили здійснити – по різним мотивам – подібний крутий заворот в своїй долі. В «Щоденниках» (1906 – 1910 р.) Толстой часто посилається на Франциска Асизського, на його ідеал бідності, аскетизму, смирення. 20/VII-1907 р. Толстой занотував: «Нельзя проповедовать учение блага, противно этому учению как я живу. Единственное средство доказательства того, что это учение даёт благо, это то, чтобы жить по нём, как живёт Добролюбов». Олександр Михайлович Добролюбов – один з ранніх російських поетів-символістів, шануваний в символістських колах, високо оцінений В.Брюсовим. Добролюбов А.М. був поліглотом, знавцем європейських літератур, особливо новітніх течій в поезії і філософії, несподівано він залишив Петербурзький університет. Мережковський Д.С. в своїй роботі «Не мир, но меч» писав: «Покинул семью, дом, имение и долго странствовал нищим, питаясь милостыней; в Соловецком монастыре был послушником, хотел постричься в монахи, но, решив, что православная церковь не истинная, ушел из монастыря; опять скитался, исходил пешком всю Россию от Беломорских тундр до степей Новороссии, служил в батраках у крестьянина, сходилась с духоворами, штундистами, молоканами; за совращение двух казаков, которых уговорил отказаться от присяги и военной службы, задержали его, должны были судить и приговорить к арестантским ротам, но, по прошению матери, признали душевнобольным и посадили в сумасшедший дом; он просидел здесь несколько месяцев; наконец, принуждены были выпустить его, потому что он был здоров. За 5 веков христианства, кто третий между двумя святыми Ф. Асизским и А. Добролюбовым?» Відповідаючи на це риторичне запитання, С.Дурилін називає ім'я Сковороди. «Вечный странник, он во многом на Украине 18 века воскресил черты святого Ф.Асизского», - писав він в часописі «Путь» в 1913 р. Спілкувався і переписувався Л.Толстой в ці роки з Леонідом Дмитровичем Семеновим, онуком П.П.Семенова-Тянь-Шаньського, голови російського географічного суспільства. Л.Семенов був духовно близьким А.Добронравову і по творчості, і по долі мандрівника, тяжкої і трагічної. В ряду цих фігур представ перед Толстим і Сковорода. Можливо, переклад українського філософа і мандрівника, як і долі Ф.Асизського, А.Добролюбова, Л.Семенова, відіграв свою роль і в рішенні Толстого – уході з Ясної Поляни від близьких та в решті від самого себе колишнього, ставшого йому чужим. Це був тяжкий, а, може, й запізнілий крок – як помічає Д.Багалій. Толстой покинув Ясную Поляну «тогда, когда жизнь была прожита, и не мог бы он так просто сердечно, как Сковорода, сказать себе, что мир ловил его, но не поймал... Каким прекрасным светочем мог представляться ему при таком настроении Сковорода, который так просто и последовательно разрешил эту проблему жизни».

Помітивши в розмові з А.Ізмайловим, що біографія Сковороди «может быть, ещё лучше его писаний», Толстой зразу ж додає «но как хороши и писания».

Правда, істини ради, треба сказати, що безпосереднє знайомство з творами Сковороди Толстого трохи розачарувало. «Читал Сковороду. Ни так хорошо, как ожидал», - значить в «Карманном

еженедельнике». Можна припустити, що Толстого, який перш за все цінував простоту і ясність викладу і в той же час особливо піклувався про доступність написаного для дитячого сприйняття, трохи збентежила застаріла, пересипана старославянськими, латинськими та грецькими реченнями мова Сквороди, притаманна його стилю ускладненість, барочна громіздкість, перенасиченість біблійними та античними ремінісценціями, прихильність до символіки та емблематики.

Але не слід недооцінювати слова Толстого про те, що багато що в світосприйманні Сквороди йому «так удивительно близко».

Помітимо: Толстой підкреслює близькість, а не тотожність, йому близьке «многое», таким чином, не все. Не можна спрощувати проблему, ігнорувати розбіжності, котрі пояснюються різницею епох, історичних умов, особистими долями, і індивідуальностями, масштабом таланту. При всьому тому вражає те, що багато в поглядах Толстого на людину, суспільство, мораль, релігію та на інші суттєві питання, в світосприйманні, етичному вченні з їх сильними і слабкими аспектами багато паралелей, тих, що перекликаються з духовною спадщиною Сквороди, хоч відомо, що з цією спадщиною Толстой познайомився тоді, коли давно сформувався як мислитель. Тобто мова йде не про вплив, а про типологічну близькість.

Що саме близько Толстому в Сквороді, що ближче всього? В першу чергу, пафос напружених моральних шукань, трохи наївний, на грані з утопізмом, моральний максималізм, що баче вищий сенс людського існування в самоудосконаленні особистості, а необхідною умовою цього вважає самопізнання. Невипадково Толстой в першому реченні свого оповідання про Сквороду підкреслює, що філософ вчив «как не надо жить и как надо жить». Для Толстого це запитання було завжди запитанням питань. І на межі 70-80 років 19 ст. воно постало перед письменником особливо гостро і драматично. Толстой пише «Исповедь», потім «В чём моя вера?». Своє світо-сприймання він передає так: «Я почувствовал, что то, на чём я стоял, подумилось, что мне стоять не на чём, что того, чем я жил, уже нет, что мне нечем жить». Але така криза характерна і для багатьох героїв його творів цього періода. Ми зустрічаємося з ними в час глибокої моральної ломки, коли безсміслене існування, вся неправда та фальш, вся аморальність життя власного життя оточуючих людей, в тому числі і близьких, які довгий час прикривались традиціями, звичками, державними установами, зненацька постають перед їх духовним зором в своїй наготі, непристойності, і внаслідок цього уже неможливо жити аморально. Так Нехлюдов, випадково зустрівшись на суді з погубленою їм колиць К.Масловою, розуміє всю жорстокість, підлість, ницість «всей своей праздной, развратной, жестокой и самодовольной жизни». Так князь Касаткин стає отцом Сергієм тому, що «презирает всё то, что казалось столь важным другим и ему самому» и подни-мається «на новую, такую высоту, с которой он мог сверху вниз смотреть на тех людей, которым прежде завидовал». Так Іван Ільїч лише перед смертю «осознал пустоту, праздность прожитой приятной и приличной жизни», де панували суєта, пиha, турботи про кар'єру, гроші, комфорт. Кожен з цих толстовських героїв в якийсь переломний час свого життя відчуває сильне бажання зупинитись, заглянути в свою душу, сказати собі неприкрашену правду про самого себе. І зрозуміти нарешті ту просту і глибоку мудрість, котру знайомий Толстому тверський селянин висловив 3 сло-вами: «Всё в тебе», від себе письменник додає: «всё, что нужно и можно сказать, было сказано».

Таке самопізнання дається частіше дорогою ціною, але воно необхідно людині, якщо вона хоче залишитись людиною. Саме тут крапка максимального зближення Толстого з Сквородою. «Итак, познать себя самого, сыскать себя самого и найти человека – всё сие одно значит».

Так нитки духовної спадщини Сквороди простягаються і в нашу сучасність.

Література:

1. Скворода Г.С., *Соч. в 2-х томах*, том 1-й, «Мысль», 1973.
2. Толстой Л.Н. *Полное собрание сочинений в 90 томах*, том 38, Москва-Ленинград, 1930-1957.
3. Барабаш Ю.Я., *«Знаю человека...»*, Москва, Худ. лит., 1989.
4. Степанишин Б.І., *Давноруська література в школі*, Київ, 1995.